

„A házasság intézményének védelme egykor és ma” – konferencia
(PPKE JÁK, 2008. május 14.)

AZ EGYHÁZI HÁZASSÁGRA VONATKOZÓ KÁNONI ELŐÍRÁSOK TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA*

SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.
egyetemi tanár (PPKE KJPI)

A keresztény házasság tartalmi mozzanatát a kezdetektől az a szentírási mondat adta meg, hogy amit Isten egybekötött, ember szét ne váltsa.¹ A keresztény házasság megkötésére az egyházi közösségben került sor, azonban annak hogyanjára vonatkozóan nem születtek előírások az egyház korai időszakában a házasságba való kétoldalú beleegyezés kinyilvánításán túlmenően. Külsőleg a konstantini időszaktól az egyház átvette a római jognak a házasság megkötésére vonatkozó néhány szerkezeti szabályát.² Ám ez nem jelentette a házasság felbonthatóságának elismerését. A római jog szerint a legerősebb házassági kötelék, a kenyéráldozat bemutatásával, a pontifexek előtt megkötött manus-os házasság (confarreatio) is felbontható volt, bizonyos feltételekkel – azaz a manus megszüntetésével, amely a confarreatio esetében a diffarreatio –; továbbá magát a házasságot megszüntette valamelyik házastárs halála, vagy capitis deminutio maxima-ja, illetve media-ja.³ A római jog nem tartotta érvényességi kritériumnak a házasság elhálását, a férj házába való bevezetés szertartása inkább a beleegyezés utólagos kifejezését jelentette. Az egyház ellenben csak az egyik fél halálát tekintette olyan oknak, amely bontja az érvényesen megkötött házasságot (Róm 7,2–3). Ilyen értelemben az ószövetségi normához képest is újdonságnak

---

* A kutatást az OTKA, a K 73574-es számon támogatta.

¹ A házasság újszövetségi fogalmáról vö. H. BALTENWEILER: *Il matrimonio nel Nuovo Testamento*, Brescia, 1981.

² J. GAUDEMET: *Droit romain et principes canoniques en matière de mariage an Bas-Empire*. In *Studi E. Albertario* II. Milano, 1950, 173–196.

³ O. ROBLEDA. *Il divorzio in Roma prima di Costantino*. In H. TEMPORINI–W. HAASE (Hrsg.): *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* (Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung), II. Berlin–New York, 1982. 347–390.

számított (MTörv 24,1–4) az újszövetségi felfogás (1Kor 7,8–11), amely megengedte az újranősülést az özvegyek számára. Ennek értelmezésével azonban az első századokban problémák merültek fel. Abban az esetben, ha valaki nem kereszténnyel kötött házasságot, a házasságot érvényesnek kellett tekinteni, hiszen a kötelék lehetővé tette a hívő fél számára, hogy a hitelent a házasságon belül megszentelje. Ha pedig a nem keresztény képtelen a keresztény házastársával való együttélésre – melynek indoka éppen a másik fél keresztény hite – a nem keresztény fél elválhatott „hiszen Isten a békességre hívott meg minket.” (1Kor 7,12–16). Ezen alapul az egyházi házasságjogon belül mindmáig létező *privilegium paulinum* intézménye: azaz, két meg nem keresztelt házassága automatikusan felbomlik, ha az egyikük megkeresztelkedik és emiatt a nem keresztény házastársa különválik tőle, majd a megkeresztelkedett fél új házasságot köt Krisztusban.⁴

Már az ókeresztény korban problematikus helynek számított a Mt 5,32 és a Mt 19,9 „házasságtörés esetét kivéve” kitétele („Mondom nektek, aki elbocsátja feleségét – hacsak nem paráznaság miatt – és mást vesz el, házasságot tör. Aki elbocsátott nőt vesz el, szintén házasságot tör.”⁵). Az eredeti görög szövegben *μη̄ ἐπῑ πορνεῖα* szerepel. A kérdéses hely Alexandriai Szt. Kelemen és Órigenész használata alapján csak annyit jelent, hogyha valaki elbocsátja feleségét, házasságtörővé teszi. Ez alól kivétel az olyan eset, amikor az elbocsátás házasságtörés miatt történik.⁶ Mindenesetre tény, hogy egyik szentírási részlet sem beszél az újraházasodásról. Az első három században mértékadó szerzők a házasság egységéből kiindulva támadták a házastárs halála utáni újraházasodást (vö. Alexandriai Szt. Kelemen, Órigenész, és – montanista korszakában – Tertullianusz). A 4. századi zsinatok rendelkezése szerint, a másodsor is megházasodott özvegyeknek mindössze penitenciát kell tartaniuk, de cselekedetük nem jár kiközösítéssel (vö. Ankyra 314; Niceai 325). A Neocesareiai Zsinat (314–319) 7. kánonja ellenben tiltja a papoknak a második házasság kiszolgáltatásánál való jelenlétét, mondván, hogy az újraházasulókat bünbánattartás kötelezi, így a pap megjelenése úgy tűnhetne, mintha az egyház jóváhagyná az újabb házasságot.⁷ Ezt a hagyományt támasztja alá a középkori temetkezési fegyelem vizsgálata is.⁸ A *Decretum Gratiani* két kánonban is beszél arról az erős kötelékről, amely a férj és a feleség között a házasságból fakadóan fennáll (C. 13 q. 2 cc. 2–3⁹), így minden feleség férjét nemcsak életében köteles követni, hanem haláluk után a temetkezőhelyük

⁴ K. MÖRSDORF: *Lehrbuch des Kirchenrechts*, II. Paderborn, 1979¹². 277–283.

⁵ Mt 19,9

⁶ VANYÓ L.: *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe 787-ig*. Budapest 1988. I. 83–84.

⁷ P-P. JOANNOU (ed.): *Les Canons des Synodes Particuliers* (Discipline générale antique IVe–IXe s. I/2). Grottaferrata 1962. 78.

⁸ Részletesen vö. SZUROMI SZ. A.: *A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII–XIII. században*. (La discipline d'inhumation du XIIe et XIIIe siècle) [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Disszertáció Sorozat], Budapest, 2007. 62–73, 85–87.

⁹ C. 13 q. 2 c. 2: Ebron dicitur esse ciuitas trium uirorum, quia in ea sepulti sunt tres patriarchae, in speluncad uplici cum tribus uxoribus suis, id est Abraham et Sara, Ysaac et Rebecca, Iacob et Lia, preter ipsum Adam et Euam uxorem suam. Tobias dicit ad filium suum: „Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepelies, et honorem habebis matri tuae omnibus diebus, et cum ipsa conpleuerit tempus suum, sepelies eam iuxta me in uno sepulcro.” *Idem*: §. 1. Quos coniuxit unum coniugium coniugat unum

és sírjuk is közös kell, hogy legyen. Ez az álláspont csak a *Liber Extra* (1234) rendelkezésével módosul, mely alapján a feleség megválaszthatta temetkezési helyét (X 3. 28. 7¹⁰). A 314. évi Arles-i Zsinat 10. kánonja külön rendelkezik arról, hogy ha valakinek a felesége házasságot tör, addig, míg felesége él, ne kössön új házasságot.¹¹ Az Elvirai Zsinat pedig, a pogányokkal való házasságkötést tilalmazza három kánonban is (cc. 15–17),¹² megjegyezvén, hogy azzal „lelki házasságtörővé” tehetik a keresztény házastársat. Fontos megjegyezni, hogy a házassági köteléket a patrisztikus szerzők nem annak szerződési jellege miatt tekintették felbonthatatlannak, hanem azért mert azt Isten létesítette.

A római jogi hatás ellenére a keresztény házasság nem tett különbséget származás szerint a házasfelek között, így a római jogban szereplő házassági formák mindegyike (*matrimonium iustum*)¹³ egyházi házasságnak minősülhetett (*matrimonium cum manu* [confarreatio, coemptio, usus], *matrimonium sine manu*).¹⁴ Viszont, éppen a római jogi környezetből fakadóan érvényesültek az abban megtalálható házassági akadályok, amelyek már korán kiegészültek további, keresztényekre vonatkozó akadályokkal. Abszolút házassági akadálynak minősült, ha valaki *serdületlen* (impubes), *rabszolga* (servus), *elmebeteg* (furiosus), *kasztrált* (castrati) volt, vagy már érvényes házasságban élt.¹⁵ Ezek közül a rabszolga státuszt tudta orvosolni a püspök, hiszen a konstantini változás után a római jog elfogadta a püspök rabszolga-felzabadtási jogosultságát.¹⁶ Relatív házassági akadálynak számított a *vérrokonság* (cognatio) [egyenes és oldalág: testvérek és azok leszármazottai között], az *örökbefogadás* (cognatio civilis) [egyenes ág], és a *sógorság* (affinitas). De ilyen akadály állt fenn a *gyám* (tutor) és *gyámoltja*; valamint a *gondnok* (curator) és a gondnoksága alatt lévő személy között.¹⁷ A keresztények számára a *Codex Theodosianus* tiltotta a zsidó vallással (*disparitas cultus*) való házasságkötést (C.Th. 3. 7. 2¹⁸); Jusztiniánusz pedig a *keresztyszülő* és a *keresztgyermek*e között fenn álló házassági akadályról rendelkezett a

---

sepulcrum, quia una caro sunt, et quos Deus coniunxit homo non sepat. – C. 13 q. 2 c. 3: [...] B. Seuerus Rauennatum archiepiscopus tumulum fieri iussit, in quo se, et uxorem, et filiam collocavit. §. 5. His omnibus exemplis colligitur, quod in sepultura parentum corpora filiorum collocanda sunt. Quia ergo parentes istorum apud priores ecclesias sepulti sunt, et hi apud eadem debent tumulari. [...]. FRIEDBERG I. 721–722.

¹⁰ X 3. 28. 7: De uxore vero, utrum, quemadmodum et vir, liberam debeat habere sepulturam, nobis videtur, quod nulla super hoc inter virum et mulierem sit facienda distinctio, sed utrique in casu isto aequalem esse credimus facultatem, quum electio ista ad eum potius statum pertineat, in quo mulier solvitur a lege viri. Utrum autem pater, quo magis voluerit, minores filios valeat sepelire, non invenimus a sanctis Patribus diffinitum, et propterea terrae consuetudini decernimus relinquendum. FRIEDBERG II. 551.

¹¹ *Sources chrétiennes*. 241. 50–51.

¹² *Concilios visigóticos e hispano-romanos*. Barcelona–Madrid 1963. 4.

¹³ FÖLDI A.–HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*. Budapest, 1998³. 246.

¹⁴ FÖLDI–HAMZA i. m. 246–247.

¹⁵ Vö. FÖLDI–HAMZA i. m. 248.

¹⁶ SZUROMI SZ. A.: *Egyházi intézménytörténet*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5), Budapest, 2003. 43–45.

¹⁷ Vö. FÖLDI–HAMZA i. m. 248–249.

¹⁸ TH. MOMMSEN–P. M. MEYER (ed.): *Theodosiani Libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis*. Dublin–Zürich 1971.⁴ 142.; vö. C.Th. 16. 8. 6: MOMMSEN–MEYER i. m. 888.

Codex Iustinianus-ban (C. 5. 4. 26). A római jogban mind a concubinatus-nak, mind a contubernium-nak lehetett házassági akadályi eredménye.¹⁹ Zsinatok sora (vö. Arvern-i Zsinat [a. 535] c. 12; Párizsi Zsinat [a. 557] c. 4, stb.) foglalkozott a vérrokonság és a sógorság oldalági kiterjedtségével a negyedik és a hatodik fok között ingadozva, míg Nagy Szent Gergely (590–604) 601-ben kelt Angliai Szent Ágostonhoz írott levelében a hatodik fok mellett foglalt állást.²⁰ A házasság megkötéséhez a római jog előírta a szülők beleegyezését is (vö. Dig. 23. 2. 2).²¹ Ez a felfogás érvényesül már a 4. századi egyházi szerzőknél, amire jó példa Nagy Szt. Bazil levele Amphilokioszhoz. Ebben így nyilatkozik: „Matrimonia sine iis, qui potestatem habeant, fornicationes sunt.”²² De ugyanígy említhetnénk több 6. századi zsinatot is (Párizs [a. 556–573] c. 6; Tours [a. 567] c. 20;²³ III. Toledói Zsinat [a. 589] c.10).²⁴

I. Egyházi házasság a középkorban

A korai középkori házasságkötésre²⁵ erőteljes behatást gyakorolt a germán jog, amely a házasságot két család közötti szövetségkötésnek tekintette. Így kialakult a jogilag elismert ágyasság fogalma (Friedelehe), de létezett a szerződéssel megkötött házasság (Muntehe) is.²⁶ A karoling korra egyre rendezettebbé és szabályozottabbá vált a házasságok megkötése, bár a germán hatás még továbbra is fennállt. Számos zsinat foglalkozott az úgynevezett vérfertőző házasságok kérdésével és annak meghatározási kritériumaival. Ennek eredménye a vérrokonság házassági akadályának további pontosítása, illetve a nőrablásnak, mint házassági akadálynak a megjelenése,²⁷ amelyre vonatkozó gazdag kánoni anyag bekerül a *Decretum Burchardi Wormatiensis*-be (1008 és 1022 között).²⁸

¹⁹ Vö. SZUROMI (2003) i. m. 41–42.

²⁰ *Regesta Pontidicum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, ed. P. JAFFÉ–G. WATTENBACH, curaverunt S. LOEWFELD [JL] – F. KALTENBRUNNER [JK] – P. EWALD [JE], I. Lipsiae, 1885.² JK 1843 (1414).

²¹ Dig. 23. 2. 2: Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt. TH. MOMMSEN (retr. P. KRÜGER): *Digesta* (Corpus iuris civilis I), Berolini, 1928¹⁵. 295.

²² *Epistola* 199. In *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, XXXII. 715–732.

²³ GAUDEMET, J., *Les sources du droit de l'Église en occident du IIe au VIIe siècle*. (Initiations au christianisme ancien.) Paris, 1985. 103–111.

²⁴ *Corpus Christianorum. Series Latina*, 148/A. 208. 183–184. Vö. GAUDEMET (1985) i. m. 111–118.; SZUROMI SZ. A.: A VI–VIII. századi toledói zsinatok szerepe a hispániai és az egyetemes egyházfegyelenben. *Studia Caroliniensia* 6 (2005/4) 25–32, különösen 30–31.

²⁵ ERDŐ P.: A házasság kánonjogi arculata a történelemben. In ERDŐ P.: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest, 2001. 220–238, különösen 226–229. J. GAUDEMET: *Il matrimonio in occidente*. Torino, 1989. 69–80.

²⁶ Vö. R. KÖSTLER: Raub-, Kauf- und Friedelehe bei den Germanen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung* 63 (1943) 92–136.

²⁷ GAUDEMET (1989) i. m. 87–89.

²⁸ H. HOFFMANN–R. POKORNÝ: *Das Dekret des Bischofs Burchard von Worms. Textstufen – Frühe Verbreitung – Vorlagen*. (MGH Hilfsmittel 12), München, 1991. Kiadása: G. FRANSEN–TH. KÖLZER (Hrsg.): *Burchard von Worms, Decretorum Libri XX*. Aalen, 1992.

A 12. századra az egyházi házasságjog legfontosabb kérdése, a házassági beleegyezés és a házasság létrejötte közötti összefüggés volt, valamint komoly próbálkozások történtek a házasság felbonthatatlanságának érvényre juttatására. Gratianus nyomán a bolognai kánonjogászok egyetértettek abban, hogy a házasság létrejöttének folyamata már az eljegyzéssel megkezdődik, és az elhálással válik befejezetté. A francia iskola azonban nem követte ezt az álláspontot, mivel szerintük az elhálás nem elengedhetetlen tartozéka a házasság létrejöttének. III. Sándor pápa (1159–1181), figyelembe véve az elhangzott érveket, úgy foglalt állást, hogy a házasságot egyedül a beleegyezés hozza létre.²⁹ Ennek ellenére III. Sándor pápa is beszélt a jövőre vonatkozó akaratnyilvánításról, amelyet megerősít az azt követő testi kapcsolat, és ennek alapján vélelmezhető a házasság létrejötte.³⁰ Ez a meggyőződés került összefoglalásra Huguccio consensus-elméletében, mely alapján két fő típust különböztethetünk meg a házasság létrejöttének módja szerint. Az egyik a jelenszavas házasságkötés; a másik pedig a jövőre vonatkozó házassági akaratnyilvánítást követő testi kapcsolat (*matrimonium praesumptum*). III. Ince pápának (1198–1216) erre vonatkozó dekretálisai bekerültek a Peñaforti Szt. Raymund által összeállított, és IX. Gergely pápa által 1234-ben kihirdetett *Liber Extra*-ba, így az hamarosan az egész egyházon belül teret nyert.³¹ Ennek viszont az lett a következménye, hogy egyre problémásabbá vált a klandesztin („rejtett”) házasságok kérdése,³² hiszen a consensus kinyilvánításának formája nem került szabályozásra.³³ A megkötött (nem jövőre irányuló) házasságok felbontására, amennyiben nem jött létre a felek közötti testi kapcsolat, szerzetesrendbe való belépési szándék esetén továbbra is volt lehetőség. A IV. Lateráni Zsinat (1215)³⁴ előírta az egyház előtti nyilvános házasságkötést, illetve a házasság

²⁹ JL 14901 (9141. 9143. 9145. 9146. 9148); vö. SZUROMI (2003) i. m. 139–141.

³⁰ CH. DONAHUE: The Dating of Alexander the Third's Marriage Decretals: Dauviller Revisited after Fifty Years. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 68 (1982) 70–124, különösen 102–115.

³¹ X 4. 1. 2: Praeterea hi, qui de matrimonio contrahendo pure et sine omni conditione fidem dederunt [*aut iuramentum fecerunt, commonendi sunt et diligentius exhortandi, et modis omnibus inducendi, ut praestitam fidem uel iuramentum factum obseruent, et se, sicut promiserint coniungant. Si autem se ad inuicem admittere noluerint, ne forte deterius inde contingat, ut talem scilicet ducat, quam [semper] odio habet: uidetur, quod ad instar eorum, qui societatem iuramento uel interpositione fidei contrahunt, et postea eandem sibi remittunt, hoc possit in patientia tolerari. FRIEDBERG II. 661; vö. X 4. 1. 25: Tuae fraternitati postulasti insuper edoceri, utrum ex solis verbis, et ex quibus matrimonium contrahatur, quum ab aliquibus dubitetur spirituale contrahi solis verbis. Nos igitur inquisitioni tuae taliter respondemus, quod matrimonium in veritate contrahitur per legitimum viri et mulieris consensum; sed necessaria sunt, quantum ad ecclesiam, verba consensum exprimentia de praesenti. Nam surdi et multi possunt contrahere matrimonium per consensum mutuum sine verbis, et pueri ante annos legitimos per verba sola non contrahunt, quum intelligantur minime consentire. FRIEDBERG II. 670.*

³² L. NUZZO: Il matrimonio clandestino nella dottrina canonistica del basso medioevo. *Studia et Documenta Historiae et Iuris* 64 (1998) 351–396.; J. GARCÍA SÁNCHEZ: La dispensa del impedimento de edad en un supuesto del siglo XVI. *Revista Española de Derecho Canónico* 56 (1999) 205–235.

³³ Vö. A. J. FINCH: Parental Authority and the Problem of clandestine Marriage in the Later Middle Ages. *Law and History Review* 8 (1990) 189–204.

³⁴ SZUROMI SZ. A.: A IV. Lateráni Zsinat (1215) határozatainak jelentősége teológiai, jogi és történeti szempontból. *Teológia* 40 (2006) 85–95, különösen 90–91.

megkötése előtti hirdetést (51. kán.), amely a szabad állapotról való megbizonyosodást szolgálta.³⁵ Érvénytelenségi akadálynak számítottak ebben az időben a kor, a vérrokonság, a sógorság, a lelki rokonság, a fogadalom, és a nagyobb klerikusi rendek. Ide volt sorolható még az impotencia, a büntett és a valláskülönbség akadályai is.³⁶ A zsinat 52. kánonja a vérrokonság házassági akadályának terjedelmét oldalág hatodik fokáról annak negyedik fokára csökkentette. Így a vérrokonság házassági akadályai egyeneság minden fokán, oldalágon pedig a közös őstől számított távolabbi leszármazott ágán lévő nemzéseket számolva – az ún. „germán” számítással – a negyedik fokig érvénytelenítő akadályt jelentett.³⁷ Megjegyzendő, hogy a hatályos katolikus egyházjogban (vö. CIC 108. kán.) már nem a „germán”, hanem a római jogi számítási módot alkalmazzák. Ez a közös őstől kiinduló két leszármazási ágon lévő nemzések összegében határozza meg a vérrokonsági fokot. Az akadály jelenlegi terjedelme továbbra is az oldalág negyedik foka, melyből a harmadik és negyedik fok tisztán egyházjogi akadálynak minősül, így alóla a helyi ordinárius – az óvatos körültekintés kötelezettségét megtartva – felmentést adhat.³⁸

II. A Trienti Zsinat és hatása a katolikus egyház házassági fegyelmére

A Trienti Zsinat (1545–1563) radikális változást hozott a katolikus házasságjogban, hiszen 1563. november 11-én a *Tametsi* kezdetű dekrétummal kötelezővé tette a házassággötési formát.³⁹ Ennek alapján a kánoni formában megkötött házasságnak a helyi ordinárius vagy az illetékes plébános által megbízott pap vagy diakónus közremű-

³⁵ *Conc. Lateranense IV* (1215), Can. 51: [...] Quare speciale quorundam locorum consuetudinem ad alia generaliter prorogando, statuimus ut cum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publice proponantur, competenti termino praefinito, ut infra illum qui voluerit et valuerit legitimum impedimentum opponat. Et ipsi presbyteri nihilominus investigent, utrum aliquod impedimentum obsistat. Cum autem probabilis apparuerit coniectura contra copulam contrahendam, contractus interdicatur expresse, donec quid fieri debeat super eo manifestis constiterit documentis. [...]. *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 1973³. 258.

³⁶ E. OLIVARES: Catálogos de impedimentos matrimoniales, su evolución histórica. *Archivo Teológico Granadino* 61 (1998) 41–91.

³⁷ SZUROMI (2006) i. m. 91.

³⁸ Vö. CIC 1078. és 1091. kánonok; ERDŐ P.: *Egyházjog*. (Szent István Kézikönyvek 7), Budapest 2005⁴. 541.

³⁹ *Conc. Tridentinum*, Sessio XXIV (11 nov. 1563), *Canones super reformatione circa matrimonium*, Caput I: Tametsi dubitandum non est, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata et uera esse matrimonia, quamdiu ecclesia ea irrita non fecit, et proinde iure damnandi sint illi, ut eos sancta synodus anathemate damnat, qui ea uera ac rata esse negant quique falso affirmant, matrimonia, a filiis familias sine consensu parentum contracta, irrita esse, et parentes ea rata uel irrita facere posse: nihilominus sancta Dei ecclesia ex iustissimis causis illa semper detestata est atque prohibuit. Uerum cum sancta synodus animaduertat, prohibitiones illas propter hominum inobedientiam iam non prodesse, et grauius peccata perpendat, quae ex eisdem clandestinis coniugiis ortum habent, praesertim uero eorum, qui in statu damnationis permanent, dum, priore uxore, cum qua clam contraxerant, relicta, cum alia palam contrahunt et cum ea in perpetuo adulterio uiuunt; cui malo cum ab ecclesia, quae de occultis non iudicat, succurri non possit, nisi effacius aliquod remedium adhibeatur: idcirco sacri Lateranensis concilii, sub Innocentio III celebrati, uestigiis inhaerendo praecipit, ut in posterum, antequam matrimonium contrahatur, ter a proprio contrahentium parrocho tribus continuis diebus festiuis in

ködésével és két tanú jelenlétében kellett történnie. Az illetékes egyházi szolgálattalvő ennek alapján az egyház nevében jogosult a házasuló felek beleegyezésének kivételére. Magyarországon Oláh Miklós esztergomi érsek (1554–1568) a Trienti Zsinat kötelező előírása ellenére hiába próbálkozott a zsinati határozatok kihirdetésével, így azok általánosan csak az 1611-es Nagyszombati Zsinat után terjedtek el Magyarországon.⁴⁰ A protestáns országokban sem jutott érvényre az egyházi házassággkötés rendszere, és majd csak a 17. században írták elő a kötelező egyházi esküvőt büntetés terhe alatt, sőt a 18. században már protestáns területen is az érvényesség feltételének számított az egyházi forma.⁴¹ A Trienti Zsinaton egyértelművé vált, hogy az egyház illetékesnek tartja magát az addigiakon túlmenő házassági akadályok létesítésében, mivel a kánoni formát a házasság megkötésének érvényességéhez írták elő. A házasság szentségi jellegéből fakadóan a zsinat nyomán megerősödött az egyházban az egyházi bíróságok házassági ügyekben való illetékessége.⁴²

III. A házasságra vonatkozó 20. századi kánoni törvényhozás

X. Piusz pápa (1903–1914) 1907. augusztus 2-án adta ki „*Ne temere*” kezdettel azt a dekrétumot, amely a megkötött egyházi házasság anyakönyvezését szabályozta. Ennek alapján az anyakönyvezés a házassággkötés helye szerint illetékes plébánián történik, amelynek másolatát a plébános megküldi a keresztelés helye szerinti plébánia számára, ahol a keresztelési anyakönyvbe bejegyzik a személy állapotában beállt változásokat. Ugyanez a dekrétum bevezette az egyházi házassággkötés rendkívüli formáját, amely halálveszély vagy súlyos elháríthatatlan körülmények esetében alkalmazható, ha a jog szerint illetékes közreműködő nem lehet jelen, vagy nem érhető el.⁴³

A CIC (1917) a kánonjogtörténeti hagyományok alapján (vö. C. 27 q. 2 c. 10⁴⁴) három célt emelt ki az egyházi házasság tárgyalásakor: a gyermek javát (*bonum proliis*);

---

ecclesia inter missarum solemniam publice denuntietur, inter quos matrimonium sit contrahendum; quibus denuntiationibus factis, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie ecclesiae procedatur, ubi parochus, uero et muliere interrogatis, et eorum mutuo consensu intellecto, uel dicat: *Ego uos in matrimonium coniungo, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, uel aliis utatur uerbis, iuxta receptum uniuscuiusque prouinciae ritum. [...] *Conciliarum*, 755–756.

⁴⁰ FAZEKAS I.: Kísérlet a trentói zsinat határozatainak kihirdetésére Magyarországon 1564-ben. In TUSOR P. (ed.): *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv, születésének 70. évfordulója ünnepén*. Budapest, 1998. 154–164.; vö. SZUROMI SZ. A.: A Pázmány Péter (1616–1637) által összehívott zsinatok tekintélye és rendelkezései. In BEKE M. (szerk.): *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis IV*, Budapest, 2008 (megjelenés alatt).

⁴¹ ERDŐ (2001) i. m. 235–236.

⁴² GAUDEMET (1989) i. m. 225–226.; vö. SZUROMI SZ. A.: Az érett középkori egyházi bíraskodás és bírósági szervezet történetének vázlata. In *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére*. Budapest, 2007. 379–388, különösen 387.

⁴³ GAUDEMET (1989) i. m. 319.

⁴⁴ C. 27 q. 2 c. 10: *Omne itaque nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, fides, sacramentum, proles. Problem cognoscimus ipsum Dominum, fidem: quia nullum adulterium; sacramentum: quia nullum diuertium; solus ibi nuptialis concubitus non fuit, quia in carne peccati fieri non poterat sine pudenda concupiscentia carnis, que accidit ex peccato, sine qua concipi uoluit qui futurus erat sine peccato.* FRIEDBERG I. 1065.

a hit javát (bonum fidei); és a szentség javát (bonum sacramentum). Ezen belül is külön hangsúlyozza – XIII. Leó pápa (1878–1903) enciklikája nyomán – a gyermekáldás fontosságát, és a megszületet gyermekek nevelését.⁴⁵ A házasság létrejöttéhez mindkét fél részéről elengedhetetlen a házassági képesség, a házassági akarat, és végül – a megkereszteltek között – a házassági forma. A CIC (1917) a Trienti Zsinat rendelkezéseit szem előtt tartva⁴⁶ úgy fogalmazott, hogy „Christus Dominus ad sacramenti dignitatem evexit ipsum contractum matrimoniale inter baptizatos.” (Can. 1012 § 1).⁴⁷ Ebből kiindulva beszélt a házasság három legfőbb lényegi tulajdonságáról: a szentségi jellegről, az egységről és a felbonthatatlanságról.⁴⁸ Látható tehát, hogy a házasság olyan kötött tartalmú szerződés, amelynek tartalmát, a belőle fakadó jogokat és kötelezéseket a természetjog és az isteni törvények szabják meg.⁴⁹ Így a beleegyezés hiányát nem lehet emberi hatalommal pótolni, a házasság felbontására pedig sem a házasfelek saját akarata, sem más emberi közhatalom nem képes.⁵⁰

Az 1983. november 27-én hatályba lépett új Egyházi Törvénykönyv az 1055. kánonnal vezeti be a házasságjog tárgyalását. Ez a házassági szövetséget egy férfi és egy nő egész életre szóló közösségének nevezi, mely természeténél fogva a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul.⁵¹ A hatályos CIC nem egy egységes családjogi koncepcióban foglalkozik a családdal, hanem a saját rendszerén belül, az egyes szabályozási területekkel kapcsolatban. Ilyen a szülőknek gyermekük megfelelő nevelésére vonatkozó köteleességét és jogait tárgyaló krisztushívőkről szóló rész (vö. 226. kán.).⁵² A házassághoz való jog tehát természetjogi eredetű, ez azonban pozitív joggal korlátozható (pl. a tisztán egyházjogi eredetű házassági akadályok), amelyre az egyházon belül a legfőbb egyházi hatóság illetékes (1075. kán.). A katolikusok házasságát, akkor is, ha csupán az egyik fél katolikus, az isteni jogon kívül a kánonjog is szabályozza. A kánonjog éppen ezért nem létezőnek tekinti azt a házasságot, ahol az érvényesség külső látszata sem áll fenn. Erre példa lehet az egyházi házassági formára kötelezett katolikusok tisztán polgári házassággátolása. Kánoni

⁴⁵ CIC (1917) Can. 1013 – § 1. Vö. LEO XIII, Ep. Enc., *Arcanum divinae sapientiae* (10. feb. 1880).

⁴⁶ *Conc. Tridentinum*, Sessio XXIV (11 nov. 1563), *Canones de sacramento matrimonii*, Can. 1: Si quis dixerit, matrimonium non esse vere et proprie unum ex septem legis evangelicae sacramentis, a Christo domino institutum, sed ab hominibus in ecclesia inventum, neque gratiam conferre: a. s. *Conciliarum*, 754.

⁴⁷ Vö. CIC (1917) – § 2. Quare inter baptizatos nequit matrimonialis contractus validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum.

⁴⁸ CIC (1917) Can. 1013 – § 2. Essentiales matrimonii proprietates sunt unitas ac indissolubilitas, quae in matrimonio christiano peculiarem obtinent firmitatem ratione sacramenti. Vö. BÁNK J.: *Kánoni jog*, II. Budapest, 1963. 148–153.

⁴⁹ BÁNK i. m. 144–145.

⁵⁰ V. FAGIOLO: Le proprietà essenziali del matrimonio. *Monitor Ecclesiasticus* 117 (1993) 144–178.

⁵¹ CIC Can. 1055 – § 1. Matrimoniale foedus, quo vir et mulier inter se totius vitae consortium constituent, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad proles generationem et educationem ordinatum, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est.

⁵² CIC 226. kán. – 1. §. Akik házas állapotban élnek, hivatásuknak megfelelően különösen kötelesek a házasság és a család révén Isten népe épülésén fáradozni. – 2. §. A szülők, mivel életet adtak gyermekeiknek, súlyosan kötelesek és jogosultak is nevelésükre; ezért elsősorban a keresztyén szülők feladata, hogy gyermekeik keresztyén neveléséről az egyház által adott tanítás szerint gondoskodjanak.

formában megkötött házasságnak nevezzük az 1108. kán. 1. §-a alapján, amikor azt a helyi ordinárius (azaz általában a megyéspüspök), vagy a plébános, vagy az általuk megbízott pap, ill. diakónus közreműködésével, két tanú előtt kötik meg.⁵³ A házassági forma megtartása kötelező az érvényességhez minden olyan házasságnál, ahol legalább az egyik fél katolikus (kivéve a keleti rítusú kereszténnyel kötött házasságot⁵⁴). Lehetőség van azonban vegyes házasság esetében – azaz olyankor, amikor az egyik fél nem katolikus – a forma alóli felmentésre, amelynek megadására a katolikus fél saját helyi ordináriusa illetékes. A megkötött házasság érvényességéhez ekkor is szükség van valamilyen nyilvános forma megtartására, amely lehet maga a polgári házassággkötés. A megkereszteletlenek egymás közötti polgári házasságát, ha megfelel az adott ország polgári előírásainak, a katolikus kánonjog érvényesnek vélelmezi, és egyben felbonthatatlannak tartja. A házassági kötelék felbomlásáról, ill. felbontásáról csak nagyon szűk körülmények között beszél a hatályos kánoni jog,⁵⁵ melyre a halál esetén túl, hagyományosan a két keresztény, vagy egy keresztény és egy meg nem keresztelt el nem hált házasságának pápai felbontása; az ún. privilegium paulinum esete; a poligám személy katolikussá keresztelése; az üldözés vagy fogság miatt elkülönült meg nem keresztelték közötti megkeresztelkedés esete; illetve az érvényes, de nem szentségi házasság felbontása külön pápai intézkedéssel a példa.

Összegzés

Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni előírások vizsgálata alapján nyilvánvaló az a sajátos tartalmi változás, ami a házasság intézményében a római jogban érvényesülő felfogáshoz képest bekövetkezett az evangéliumok és az egyház tanításának hatására. A házasságnak ez az újfajta fogalma lényegében meghatározta a házasság intézményéről vallott felfogást egészen a polgári házassággkötés lehetőségének megjelenéséig. A 16. századtól, azaz a polgári házassággkötés megjelenésétől, majd kötelezővé válásától, fokozatosan veszíti el az egyházi házassággkötés polgári jogi relevanciáját, és ezzel együtt a házasság tulajdonságairól alkotott fogalom tartalma is lépésről-lépésre átalakul.⁵⁶ A 20. század második felétől láthatóan újra hangsúlyossá válik a házassági kötelék létrejöttének hagyományos családi jellege, amelyhez vallásos cselekmények kapcsolódnak. A házasságból fakadó állami jogkövetkezmények – a felek jogai és kötelességei – viszont továbbra is szükségessé teszik

⁵³ Vö. KUMINETZ G.: *Katolikus házasságjog*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/1), Budapest, 2002. 246–266.

⁵⁴ CIC 1127. kán. – 1. §. Ami a vegyesházasságok formáját illeti, meg kell tartani az 1108. kán. előírásait, ha azonban katolikus fél köt házasságot keleti rítusú nem katolikus féllel, akkor a házassággkötés kánoni formája csak a megengedettségnél feltétele, az érvényességhez pedig szent szolgálatot teljesítő személy részvétele szükséges, megtartva a jog egyéb előírásait. Vö. SC OR., *Decr., Crescens matrimoniorum*, 22. II. 1967, AAS 59 (1967) 165–166.

⁵⁵ Részletesen vö. J. KOWAL: *A házasság felbontása a hit javára*. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/6), Budapest, 2004.

⁵⁶ D. SCHWAB: *Grundlagen und Gestalt der staatlichen Ehegesetzgebung in der Neuzeit bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*. Bielefeld, 1967.

a házasság állami regisztrációját.⁵⁷ Ez azonban egyáltalán nem indokolja a házasság fogalmának tartalmi módosítását. Az egyes államok és az Apostoli Szentszék között aláírásra került konkordátumok pontosan rögzítik azokat a meghatározott feltételeket, amelyek az egyházi szolgálattelvő előtt kötött házasságok polgári anyakönyvezéséhez szükségesek.⁵⁸ Éppen ezért alapvető feszültséget okozhat, ha a házasság fogalmának jelentése az állam által alkotott jogban lényegesen eltér attól a jelentéstartalomtól, amelyet a házasság intézménye hagyományosan hordoz, és amely a hatályos egyházjogban is kifejezésre jut. Sőt, az ilyen jellegű módosítások komolyan veszélyeztethetik a házastársi kapcsolat és a család társadalmi súlyát és értékét. A katolikus egyház továbbra is azt a meggyőződést követi, hogy a házasságra, mint szentségre, egyedül ő jogosult törvényeket felállítani és arról ítélni.

---

⁵⁷ Az egyházi és a polgári házasság magyarországi viszonyáról részletesen vö. FERENCZY R.–SZUROMI SZ. A.: Az egyházi házasság, mint államilag elismert házassági kötelék. *Jogtudományi közlöny* 57 (2002) 184–189.

⁵⁸ G. PRADER: *Il matrimonio nel mondo. Celebrazione – nullità e scioglimento del vincolo*. Padova, 1986². 3–14.